

DVA TURSKA FALSIFIKATA XVI STOLJEĆA O KOSOVSKOM BOJU

U naponu moći i ekspanzije carevine Turske, za vlade najmoćnijega njenih vladara Sulejmana Kanunije (1520—1566) rodila se originalna misao dati historijsku smotru tristogodišnje države Otmanovića, sabrati i sačuvati potomstvu znatne pismene istorijske i političke spomenike njenih gospodara, primjere njihove vojničke i državničke mudrosti, koja je gotovo od ništa sazdala imperij, od Persijskog zaljeva na domak Beču i od stepa južne Rusije do žarkoga pijeska afričkoga. Kome je došla ta ideja, samomu li Sulejmanu ili njegovu velikom veziru Mehmedu Sokoloviću, ne možemo utvrditi radi nestašice podataka; ali znamo, da je izvršenje te osnove naloženo bilo ličnom ćatibu (sekretaru) spomenutog Mehmeda Sokolovića, Feridunu Ahmed-begu, koji nije bio nepoznat ni padišahu, jer ga je bio pratio na nekoliko vojnika.¹⁾ Ova golema zadaća, koja je svakako laskala čestitomu Caru, jer je odgovarala njegovoj želji da vidi proslavljena u historiji velika djela i njegovih dana, nije bila prosta ni laka. Tri stoljeća, koja su dijelila sjajno doba Sulejmanovo, koje je zablješćavalo i suvremeni Zapad svojim uređenjem i raskoši, od primitivne vladavine maloazijskog kneza Otmana i njegovih prvih potomaka, značila su među tim epohama najveću razliku i kontrast. »Dok je sultan Gazi Osman činio sebi prijesto od leđa svoga konja, poslije osvojenja Carigrada sjaj i veličje u kući Osmanovoj povećale se neobično«, kaže slikovito Ahmed Rasim u svojoj historiji Turske.²⁾

Osim toga počeci kuće Otmanove gubili su se u magli srednjeg vijeka, a jednostavnost života i vladanja prvih Otmanovića nije vodila previše brige o pisanju, a kasnije o arhivskom čuvanju onako preciznih historijskih materijala, kako ih je sebi predstavljao začetnik toga plana.

Feridun-begu, ćatibu različnih državnih ureda, koji je u prste znao stil i forme zamršenoga istočnoga ceremonijala, da bi zadovoljio povjerenu mu zadaću, valjalo je dakle na silu popunjavati takve praznine u turskoj historiji XIII i XIV stoljeća i hrabrim borcima, ali primitivnim vladarima, prvim Otmanovićima pripisivati posmrtno dokumente složene po etiketi, kancelarijskoj retorici, a kadkad i fantaziji kasnijih vijekova. To bi zapravo morao biti složen i minuciozan posao, koji je zahitijevao najveću erudiciju, strpljivost i mnoštvo specijalnoga znanja. Studij odgovarajućih historijskih materijala, života i okolnosti druge epohe i međunarodnih odnošaja, sve su to bili zadatci, koji su iskrsnuli pred Feridun-begom. Pokazalo se, da Feridun-beg, iz kojih mu bilo razloga, nije mogao svladati tih zadataka. Svoju

¹⁾ B a b i n g e r, Geschichtsschreiber d. Osmanen. u. ihre Werke (GOW), 106—107. Leipzig 1927.

²⁾ Ahmed Rasim, Osmanli Tarihi I 23. Carigrad 1328.

zadaću i dužnost on je shvatio mnogo jednostavnije. Kako možemo danas, poslije kritičke analize nekih od njegovih falsifikata, suditi, on se u takim slučajevima ograničio na proučavanje dotične historijske činjenice prema historijskim djelima svojih suvremenika, bez provjeravanja i kritičkog ispita njihova. Onda je namah pristupao k sastavljanju potrebne isprave. No rad Feridunov ipak se otegao. U sastavak historijskog djela, koje je nazvao *Munša'at us-salâtin*, *Pisma sultanska*, i koje u jedanaest svezaka sadržavaju tisuću osam stotina i osamdeset isprava, od osnutka države Otmanove do stupanja na prijesto Murata III, uložio je ovaj čatib veći dio svoga života. Sulejman se prestavio prije nego je djelo bilo dovršeno, i Feridun je radio za svega carevanja njegova neznatnoga sina, pijanice (mest) Selima II (1566 do 1574) i toprv o stupanju na tahtu Sulejmanova unuka Murata III dogotovio je svoje životno djelo i položio ga 9 šavvala 982 g. (= 21 XII 1574) pred noge svome novom caru.

Prema cilju ove studije da se dokaže, protiv dosada često izraženih mišljenja, neautentičnost dokumenata Feridunovih samo o Kosovskom boju, zabavićemo se u ovom slučaju potanje samo jednim falsifikatom njegovim, i to Fethnamom, izvještajem Murata I o pobjedi njegovoj nad srpskim knezom na polju Kosovu. No analiza i ovoga jednog falsifikata daće nam jasnu sliku naučnoga postupka i sistema rada ovoga falsifikatora XVI stoljeća.

I

Munša'at us salâtin Feridun-begov navodi dvije isprave o Kosovskom boju. Prva od njih, spomenuta Fethnama Muratova o pobjedi na Kosovu bila je navodno poslana velikom kadiji u Brusi da priopći narodu pobjedu islamskog oružja nad nevjernicima. Koliko znamo, ovaj izvještaj, štampan u I svesku *Munša'ata* na str. 113—115 (izdanje g. 1274 = 1857—58), nije dosada u prijevodu objelodanjen. Druga od tih isprava sadržava ferman sultana Bajazeta, koji je novi vladar odmah s Kosovskog mejdana uputio zajedno s leševima Murat-hana i Jakub-bega velikom kadiji i nadzorniku carskih rashoda, obojici u Brusi. U tom fermanu Bajazet nalaže da se oba leša tajno sahrane i priopćava okolnosti umorstva Muratova i neočekivanu pogibiju Jakub-begovu («u ovom metežu preminuo je i blagopokojni brat Jakub-beg»). *Munša'at us salâtin* I 115—116. Ovaj drugi dokumenat bio je više puta preveden i publikovan,³⁾ ali svaki put bez potrebne kritičke analize sadržaja. Radi toga u ovoj studiji ne ću prevoditi toga dokumenta, nego ću se ograničiti samo na kratku analizu njegova teksta.

U studiji »Turski izvori o Kosovskom boju«,⁴⁾ gdje sam dao objektivnu, kritičku analizu svih dosada poznatih izvora o tom događaju u njihovoj uzajamnoj konsekutivnoj vezi, već sam bio naglasio, poslije upoređenja toga fermana Bajazetova sa

³⁾ Svetožor, prilog Svetovidu za beletristiku II god. br. 6. Beč 9 febr. 1856; Glasnik društva srb. slov. X 350—351; Fehim Bajraktarević, Jedno tajno pismo sultana Bajezita Prvog

o bitci na Polju Kosovu. Politika 25 dec. 1933, str. 23. Beograd.

⁴⁾ Turski izvori o Kosovskom boju (TI) Glasnik skop. nauč. društva XIV 59—98. Skoplje 1935.

drugima starijim od njega opisima Kosovskog boja, svu izvještačenost i tendencijoznost njegova sadržaja.⁵⁾ Pokazao sam ondje potpunu nemogućnost da se prizna ova isprava za autentični dokumenat XIV stoljeća. Sada, nakon kritičke analize, koja slijedi, još će jasnije izići na javu sav način rada Feridunova u sastavljanju tih dviju Kosovskih isprava, a prema tome i postupak njegov uopće u izrađivanju historijskih dokumenata, koji su mu bili potrebni, a kojih nije bilo. Ona će, nadamo se, definitivno raspršiti iluzije onih, koji još vjeruju u ispravnost dvorske i bogoslovske verzije o ubijstvu Cara Murata,⁶⁾ oslanjajući se ponajviše na tobožnju autentičnost carskih isprava Kosovskih, poslanih sa razbojišta s uzvišenim carskim biljegom.⁷⁾

II

Dajem ovdje u prijevodu Fethnamu Muratovu. Evo kakvom je formom i izrazima zaodio u drugoj polovini XVI stoljeća Feridun-beg izvještaj Murat-hanov o najvećoj pobjedi turskog oružja, koja mu je otvorila širom vrata u Evropu, i udarila temelj budućemu procvatu Otmanske carevine.

U ime Svevišnjeg Boga kojega pominjanje⁸⁾ obećava sreću i kojemu su namijenjena najljepša imena.⁹⁾

»Reci: Bože, Gospodaru najviše vlasti, Ti daješ vlast komu hoćeš i uzimaš je komu hoćeš; uzvišavaš koga hoćeš i ponižavaš koga hoćeš. U Tvojim je ruci sreća, jer Ti si zaista nad svime najmoćniji!«¹⁰⁾ Veličanje bez kraja i zahvalnost bez granica dolikuju i pristojne se Onome velikodušnom rasipaču dobara koji dariva pobjedu i dobitak, općem dobitniku, koji dijeli vazdanju hranu svim tvorovima zemaljskim. On je poput jutarnjega vidjela, koje krase i rasvjetljuje vasseljenu, ukrasio i visoko digao od istočnih zemalja do zapadnih, čestiti stijeg islamskih gospodara. On je taj sandžak, to žarko sunce, iz svoga dlana poslao i moćno bacio bliskim i dalekima. On za kamenovanje dušmana šejtanske naravi u mračnim zgodama ljutog rata stavio je u pokret i odapeo poput zablještavajućih munja meteorima slična koplja i strijele muslimana, tih vještih i snažnih ubojnika, vojnika nebrojene poput zvijezda ordije. On je postavio puku islamskom božansku nepromjenitu zapovijed: sveti rat protiv prezrenih čafira, kojima je mjesto u paklu, — odbacio ih od sebe Gospod i strmoglavio ih u propast, — tih idolopoklonika, heretika sa tijelima paklenog predodređenja! U smrtonosnom boju On ih je razbio i porazio ametom. One pak, kojih se već tiče sadržaj blaženoga ajeta:

⁵⁾ TI 92.

⁶⁾ TI 75 i 93.

⁷⁾ Isp. K. Gujić, Jutarnji List 21 VII 1935 i Hrvatska Revija, septembar 1935, str. 562—4.

⁸⁾ Z i k r, često pominjanje imena Božjega sa zahvalnošću radi Njegovih Dobročinstava.

⁹⁾ Al asmā al husnā, najljepša imena Alahova, koja je prorok Muhamed stvorio u zanosu svoje mašte. Taj izraz nalazi se više puta u Ku-

ranu (VII 179, XVII 110, XX 7, LIX 24). Muhamed je volio ta imena i upotrebljavao ih je u pobožnosti. Ti epiteti Božji bili su sabrani od kasnijeg Islama. Oni izražavaju konkretnu stvarnost Alahovu. Redhouse, Journ. of the R. Asiatic Society XII 1—69. London 1880. Enc. de l'Islam (EI) I 304—307.

¹⁰⁾ Kuran Sura III 26.

»Oni se bore na putu Božjem. Ubijaju oni ili ubijeni bivaju, ipak će im se ispuniti obećanje, koje je sadržano u Tori, u Evandjelju i u Kuranu.¹¹⁾«

njih je On obogatio jošte plemenitim hadisom:

»Onaj tko vodi sveti, pobjedni rat na putu Božjem s nevjernima, iskazao je već Bogu svu svoju pokornost.«

Osim toga On ih je jošte najviše pomilovao podijelivši im častan ajet:

»Oni, koji povjerovali su i za vjeru Božju iselili su se i koji se boriše s nevjernicima u svetom ratu na putu Božjem svojim životom i imanjem, ti dobivaju visok stepen [blaženstva] kod Boga; i samo ovi bit će srećni. Njima naviješta Gospod milosrđe i blagovolju i vrtove s tajnim radostima, i do vijeka im je ondje ostati; jer velika je nagrada u Boga.«¹²⁾

One pak, koji postade mučenici na putu Božjem, On uspava i nježno upokoji biljegom punim blagovijesti, plemenitim hadisom Prorokovim:

»Nema šehita koji bi podnio muku kod ubijanja osim [možda] kao ubod kumarca.«

On ih je usrećio vječnim životom i vječnim bivovanjem, posvjedočivši im to životvornom zapovijedi:

»Ne smatrajte ništa mrtvima one, koji poginu u borbi na Božjem putu; naprotiv, oni su živi kod svoga Gospodara Boga i darovani. Oni su veseli i zadovoljni milošću, koju im Bog iz Svog obilja daje.«¹³⁾

Po svojem pak izvrsnom hadisu:

»Tko se borio za pobjedu Riječi Božje, — a Ona je iznad svega, — njega je Bog obranio od vatre paklene.«

On ih udostojao milosti svoje osiguravši ih od muka ognjenoga džehenema.

Prema tome slijedi:

Najpravednijemu od kadija među muslomanima, najprvom od namjesnika među ispovijedaocima jedinstva Božjega, dokazu Istine za sva stvorenja, nasljedniku znanja proroka i poslanika Božjih, predmetu povećanja milosti Kralja koji pomaže, pravednom sudiji kadiluka Bruskoga, neka njegove odlike vječno mu trajale, a njegove vrline širile ugodan miris!

Čim stigne ovaj uzvišeni i čestiti biljeg, neka se zna što slijedi:

Četrnaestog dana mjeseca šabana, godine 791, koji je pao u ponedjeljak, vojske su bile razvrstane na Kosovom Polju za smrtni boj na tom mejdanu svetog rata s prezrenim nevjernicima. Još u početku rata opazilo se od strane zločinačkih čafira, da jedinstvu [među njima] postoje na neki način zapreke. Po izreci: »Sve, što odredi Bog, dobro je«, neko se vrijeme stajalo i čekalo, no evo sa dviju strana izidoše predstraže. Tada sa ove strane ne pokazade se nehajni, i Indže Balaban,¹⁴⁾ kao strašan lav

¹¹⁾ Sura IX 112. Isp. M. Pandža i Dž. Čaušević, Kuran časni, str. 304, bilj. 56. Sarajevo 1937.

¹²⁾ Sura IX 21—23.

¹³⁾ Sura III 169—170.

¹⁴⁾ Prema Munšeatu Feridunovu (I, 108-9) Indže Balaban osvojio je Sofiju i bio je ondje imenovan sandžak-begom. Vidi o njemu također

Nešriju: Bibliothèque Nationale, Paris, Suppl. turc 153 f. 77b (Dalje navodimo ovaj kodeks samo kao 153) i prijevod iz Nešrije u Quellen f. Serbische Geschichte, aus türk. Urkunden ins Deutsche übertragen von Dr. Walter F. A. Behrnauer. In das Serbische übersetzt . herausgegeben von A. T. Berlić. I

i ljuti tigar, baci se na predstraže tih svinja i vrijeme bješe već blizu za namaz pri zalasku sunca,¹⁵⁾ kad on dade dostaviti pred previšnji stremen odsječene glave i dva, tri hrabra junaka svezanih ruku. Nakon odgovarajućeg postupka s njima dobi se glas, da bande nevjerničke, na njih kletva Alaha, anđela i svega roda čovječjega! čine pripreve za noćni krvavi napadaj na islamsku vojsku. Ali nevjerni han, po imenu Jurgil, izjavivši: »Po noći jamačno ćemo dati mogućnost gotovom za nas plijenu da pobjegne i takim načinom pustit ćemo ga iz ruku,« učini da odgođiše taj noćni napadaj. Čuvši za to pravovjerni postupiše po smislu izreke: »Možda je ono što vi mrzite i što vam se ne sviđa — dobro za vas!«¹⁶⁾ i na taj način njima se nađe utjeha. Zatim sveukupno bi učinjen namaz i uznesene molitve Višnjemu. Kod prijestola milostivog Izvršitelja sudbina izmoljavahu pobjedu i dobiće nad dušmaninom. U nadi da će milostivo biti primljene te molbe, tu noć, do samog jutra, nitko nije vadio iz stremena revnosti noge junaštva. Očima bješe tada zabranjen san bezbrižnosti, a izvučen iz korica za sječju neprijatelja na komade krivi jatagan, obikao opijati se krvlju, nije imao mira i strpljivosti. Ali, evo mati dānā, bređa noć, prema priči o njoj, rodi prekrasnu, zlatoglavu stihiju. Nebeska aba¹⁷⁾ izbaci iz sebe sunce, ogromnu zvijezdu, sjajno vidjelo, planet, koji naviješta pobjedu. Izvršivši jutarnju dužnost,¹⁸⁾ sva vojska islamska, pješci i konjici, alaj do alaja, odred do odreda, četa do čete, dospješe na desno i na lijevo od ukrašenih pobjedom barjaka i stadoše spremni, po etiketi, s poniznošću i poslušom. Tada se pristupi k rasporedu vojske za boj. Na desnu ruku bi određen moj odlični moćni sin Jildirim Bajazet-han, moj namjesnik, ukrašen carskom vlašću (saltanet), čuvan od Boga dobrotvora, Bog dao trajanje njegovoj slavi i njegovu napretku! Za njim, niže, stadoše emir nad plemenitim emirima, rumelijski beglerbeg Timurtaš-paša,¹⁹⁾ trajala mu sreća! i od drugih slavni emira: Avranos-beg,²⁰⁾ Indže-Balaban, Turdža-Balaban,²¹⁾ Lala-Šahin,²²⁾ Isa-beg,²³⁾ Jahšibeg²⁴⁾ i subaša Mustedžab.²⁵⁾ Na lijevom krilu bio je određen čestiti visokodostojni moj sin Jakub-beg, bio dugovječan! a uz njega stajaše emir nad plemenitim emirima anatolski beglerbeg Sarudža-paša,²⁶⁾ zajedno s karamanskom²⁷⁾ vojskom, koja se

Heft, S. 68, 81 i 87. Wien 1857. Dalje skraćeno: BB. — Nešrija ga zove i Indžedžek Balaban.

¹⁵⁾ Akšam-namazi, koji se klanja dvadeset minuta po zalasku sunca.

¹⁶⁾ Sura II 216.

¹⁷⁾ Aba, odjeća derviška i beduinska.

¹⁸⁾ Sabah-namazi, molitva u zoru, koja počinje 45 minuta prije izlaska sunca.

¹⁹⁾ Timurtaš-paša, vojskovođa Murata I. E I.

²⁰⁾ Vidi o njem поближе E I II 37—38.

²¹⁾ Isp. Tovudža-Balaban N. 153 f. 77 b; BB 68, 81 i S a d u d d i n, Tadž ut-tevarih Orijent. zb. Jugoslav. Akad. (OZJA) N. 404 f. 111 b.

²²⁾ Lala-Šahin, pobjednik braće Mrnjavčevića na Marici 1371, osvojitelj Ihtimana, Samokova i drugih gradova, poražen pod Bilećom augusta 1388. Hammer GOR I 170, 175 i 601. Nešrija N. 153 f 63ab — 64a.

²³⁾ Isabeg, možda sin Avranos-begov, vidi o njemu Hammer GOR I 417.

²⁴⁾ Valjada Jahšibeg, sin Timur-pašin, v. GOR I 204; Nešrija 153 f. 80a; BB 78 i 87.

²⁵⁾ Nepoznata ličnost, vidi Saduddin OZJA br. 404 f. 112a.

²⁶⁾ Sarudža-paša ili Sarydžec-paša, prema Hammeru komandant pionira u Kosovskom boju. Hammer GOR I 210, 198, 206 i 219.

²⁷⁾ Qaraman-eli, zemlja u Anadolju, zvana po dinastiji Karaman-oghlija. Granice su joj se mijenjale. Obuhvatala je Likaoniju, Taurus Kilikijski i sve primorje Male Azije do Adalije. Za Kosovskog boja vladar Karamanski bio je Alauddin Ali bin Halil. E I II 789, 794-5 i Zambaur, Manuel de généal. de l'Islam 158, Hanover 1927.

bješe [nama] pridružila, i kneževići (begzadeler) iz Kastamunije,²⁸⁾ Hamida,²⁹⁾ Menteše³⁰⁾ i Teke,³¹⁾ i subaša Ajne-beg i Kara-Mukbil³²⁾ sa spahijama germijanskim.³³⁾ Moja uzvišena osoba, poput duha, u tijelu, uđe u sredinu (»srce«) vojske. Neisporodivi veliki vezir Ali-paša,³⁴⁾ Bog mu udijelio sve što želi! primi na se vršenje dužnosti rtnika vojske. On, kao halifa Alija,³⁵⁾ izabra sebi prvenstvo na hitrom mejdanu i pripravi se za to. Janjičar-aga Mehmed-aga, kao što na polju šahovskom, pješac stoji pred šahom, budno čuvajući svoje mjesto, sav se preda revnom vršenju svojih dužnosti mudroga ropstva. Dvije tisuće strijelaca, ne otkidajući svojih pet prstiju od kamza lukova, koji su bili dostojni bojeva Tusa i Eškibusa,³⁶⁾ stajahu sve vrijeme gotove baciti se na dušmana, koji bi posegao na život Gospodarev.

Laz-oghlu, ljuti (arghun) prokletnik, koji još prije sukoba bješe izopačeno čeljade, uze radi oblamanja obaju krila, prokletnika zvanoga Vilk-oghlu, kralja bosanskog Vlavid-oghlu i banove vlaškog, ugarskog, bugarskog, arbanaškog, češkog i leškog. S pomoću ovih sedam znamenitih vojskovođa prostih ćafira, sličnih aždaji sedmoglavoj, Laz-oghlu utvrdi se u svojoj namjeri za spletke protiv islamske vojske. Svi oni, obučeni u gvožđe, sa sabljom na ramenu, krenuše se jedni za drugima, zametnuše krvavu borbu i započehše smrtni boj. Tada i na ovoj strani planu oganj revnosti. Na prvom mjestu veliki vezir Ali-paša baci svoga konja na mejdan i oprije se krvavoj najezdi zločinačkih nevjernika. On se žestoko srazi s prokletnikom Jurgilom, zapovjednikom predstraža i po milosti višnjeg Boga odrubi spomenutom prokletniku glavu i baci je pred moj previšnji stremen, gdje ona pade licem k zemlji. Tada ovjenčani pobjedama barjaci hiteći k dobiću i osvajanjima lagano i ponosito zaje-

²⁸⁾ Isfendijar-beg, gospodar Kastamunije (stare Paflagonije), bio je turkmenskog porijekla. G. 795 = 1392-93 svrgao ga je njegov suveren Bajazet-han, ali ga je uspostavio Timur-lenk, neprijatelj Bajazetov. E I II 855.

²⁹⁾ Hamid-eli, Hamidova zemlja, planinski kraj između Adalije i Konje. U Kosovskom boju bio je njen gospodar Mustafa beg ili Mustafa Čelebija bin Husejn iz dinastije Hamidoghlija. (Nešri No 153 f. 78 b; BB 72 i 84). E I II 266, II 785-6; Zambaur oc 153.

³⁰⁾ Menteše, Menteše-eli, Menteševa zemlja, odgovara po prilici staroj Kariji. U drugoj polovini XIV st. tu su gospodarili potomci Mentešebega bin Behauddin Kurdi. Za Kosovskog boja bio je gospodar te zemlje Tadž-ud-din Ahmed Gazi bin Urhan-beg (umro jula 1391). E I III 534 i Zambaur oc 153.

³¹⁾ Teke-eli, Jarčeva zemlja, obuhvatala je Pamfiliju i Likiju. Za Kosovskog boja vladao je tom zemljom po svoj prilici Mubariz-ud-din Muhammed-beg bin Mahmud Teke-oghlu. G. 794 = 1392 Bajazet je utjelovio Teke-eli svojoj carevini, u kojoj je ta zemlja ostala do

1402. Te godine vlada tom zemljom neki Osman-Čelebija, sin Muhammed-bega, valjada onoga spomenutoga. E I IV 780-1 i Zambaur oc 153.

³²⁾ Subaša Ajne-beg i Qara-Muqbil, nepoznate ličnosti. O njima Nešri No 153 f. 77b, 80a i BB 68, 78, 81 i 87.

³³⁾ Germijan-eli, Germijanova zemlja u Anadolju, sa stolicom begovom u Kutahiji. Za Kosovskog boja bio je beg germijanski Jakub II bin Sulejman Germijan-oghlu. Bajazet je anektirao tu zemlju g. 1392, a Jakub-bega zatočio u Ipsali u Rumeliji, odakle je Jakub-beg pobjegao k Timur-Lenku. E I II 140 i Zambaur oc 152.

³⁴⁾ Veliki vezir Alipaša Čendereli sin Qara Halilov umro g. 807 = 1405, sahranjen u Izniku. E I I 296 i Zambaur oc 161.

³⁵⁾ Hazreti Alija, sin Abu-Talibov al Mur-taza, stričević i zet Muhamedov, četvrti halifa. U predaji nosi ujedno karakter ratnika i sveca.

³⁶⁾ Pehlivani, junaci u persijskom epu Šah-nami pjesnika Firdusije (rođen 932, umro poslije 1020). E I II 116-7.

driše. Na različnim mjestima zaigra veliki bojni bubanj,³⁷⁾ naghara³⁸⁾ i davul.³⁹⁾ Glasovi zurne⁴⁰⁾ i rogova⁴¹⁾ sliše se u atlasnim⁴²⁾ nebesima. I s desne i s lijeve strane započe se boj, i zapucaše puške i topovi. Uzduh bješe pun letećih strijela, a od tekuće na sve strane krvi zemlja kao da posta jorgovan-boje. Od mnoštva prašine sjajno sunce posta nevidljivo. Na sve strane nastase krvavi bojevi i okršaji. Najzad, nevjerni alaj, izraz horjatstva, učini u velikoj hrpi navalu na središte, gdje moja preuzvišena osoba prebivaše. Tada, da ih otisne, moć dinastije, moj sin Jildirim-han, trajali mu dani života i sreće! zajedno s pobjedničkim vojnicima, koji su bili pod njegovom zapovijedi, do iznemoglosti pokaza potpunu hrabrost i svukoliku revnost i poput plaha potoka i mora bez granica učini na njih juriš. Onda nastupi sramotan uzmak dušmanskih vojska, koje okrenuše svoje lice natrag. Bi odsječena glava najopakijemu od roda čovječjega, zvanomu Laz-oghlu. Sa svojim naopako okrenutim sandžacima i polomljenim barjacima prezreni Laz-oghlu bi ostavljen pod kopitima svojih rastuženih konja, a kasnije, odličan, poučan primjer za oči, bi nataknut na oštricu željeznog šiljka koplja. Čim se obazna njegovo umorstvo, njegova tevabija, koja se odlikovaše šejtanskom zlobom, [prema sadržaju svetog ajeta]:

»Kao da bjehu strašljivi magarci pobjegoše od lava mužjaka«,⁴³⁾

biše neodoljivom moću moga gore spomenutoga sina potpuno rasuta u neredu, raspršena i u bijeg natjerana. Tako velmože postase slavodobitnici a neprijatelji Veličanstva pobijeđeni.

»Hvala neka je Bogu, koji nas je naputio na to, a mi sami ne bismo spoznali toga puta da nas nije Bog uputio« (Sura VII 43).

U tom povodu jezik, srca i duše posvjedoči svu svoju sposobnost očitovati trajnu zahvalnost i uzdati hvale Bogu. Biše također sačuvani obziri prema svima koji su bili u toj vojnici, plemenitima i prostima, svakomu po njegovu stepenu. Šehitima muslomanskim, bila sa svima njima milost Božja, bi otplaćeno po zaslugama njihovim. Od strane višnjih anđela dođe im poziv u dženet u obliku radosnog prozivanja: »Uđite u nj u miru i sa pouzdanjem«. ⁴⁴⁾ Oni biše uzveličani nad druge nagradom: »I do vijeka im je ondje ostati«. ⁴⁵⁾ I biše obogaćeni i odlikovani mimo ostale milostivim darom: »U njemu (raju) im su vječne užitke«. ⁴⁶⁾

Oni (islamski vojnici) postajahu na tim blagoslovljenim konacima nekoliko dana, dok se potpuno sabraše i podijeliše dušmanski zarobljenici i beskrajni plijen. Kad se čestiti stan poče spremati za povratak, i krenuše put stolice sreće (Drinopolja), bi napisana i poslana ova previšnjja Feth-nama.

Treba, kad prispije, da budu ispunjena, po starom zakonu, sva pravila o objavi radosne pobjedne vijesti. Pošto zajedno sa stupom među jednakima Sinan-čajušom,

³⁷⁾ Kus, persijski, veliki bubanj, u koji udaraju u taboru i palači istočnih vladara.

³⁸⁾ Naqare, pers. vulg. naghara, talambas, espèce de petite timbale. Bianchi II 1127.

³⁹⁾ Tabl. ar., u turskom izgovoru davul, bubanj visok tri stope, u koji se udara s jedne strane velikom palicom od šimšira, a s druge malom šipkom. Bianchi II 168.

⁴⁰⁾ surna, tur. vulg. zurna, trublja.

⁴¹⁾ buru, tur. (otuda hrv.-srp. borija), rog, truba.

⁴²⁾ atlas, ar. satin, étoffe avec la surface unie qui n'est ni brodé, ni brochée, ni couverte d'aucun dessin.

⁴³⁾ Sura LXXIV 51.

⁴⁴⁾ Sura XV 46.

⁴⁵⁾ Sura IX 23.

⁴⁶⁾ Sura IX 22.

uvažavanje mu se povećalo! oglasite u okolici podrobnosti radosnoga glasa, zabaviti ćete se molitvama za moju vječnu sreću.⁴⁷⁾

Osim ove Feth-name, poslan je u kesi⁴⁸⁾ moj odlični nalog za poslove hazne, koji ima biti razmotren s nadzornikom mojih rashoda.⁴⁹⁾ Pročitavši ga s punom pažnjom, učiniti ćete potrebne mjere.

Tako da znate i na časni biljeg da se oslonite.

Napisano druge desetine mjeseca časnog šabana godine 791.

U taboru na Kosovu.

III

Pristupimo sada k analizi teksta Feth-name Kosovske.

Što se tiče vanjskog oblika i sastava njezina, Feridun-beg gradio ju je po općem kalupu sličnih službenih fermana carske kancelarije. Poznato je, da se ovaki izvještaji nijesu sastavljali individualno, od slučaja do slučaja, nego su se gradili po izvjesnim normama.⁵⁰⁾ U Feth-nami Kosovskoj nalaze se svi sastavni dijelovi sličnih isprava. Ako koji od njih na početku fale, to je samo stoga, jer ih je Feridun, radi prištete prostora u svom Munša'ātu prepisujući sve kolike dokumente, uopće izostavljao. Tako je na samom početku Feth-name izostavio priziv Boga (koji se pisao obično zamjenicom Huva: On, rečenicom »u ime Boga milostivog i milosrdnog« ili slično) i zatim carsku Tugru. Jedan dio te invokacije opet se sačuvao u samom početku Feth-name. Tekst Feth-name počinje se prilično opširnom introdukcijom, u kojoj se, paralelno sa slavljenjem Boga izlažu načela džihada, svetog rata s nevjernima, i nabrajaju se s potankim uputama na pojedine ajete Kurana i Hadis sve blagodati, koje pravovjernima dolaze od toga rata. U tom uvodu tako reći razjašnjaju se indirektno glavni uzroci Kosovske pobjede, darovane od Boga muslomanima za njihovo blagoešće. Onako duga teološki inspirirana introdukcija neobična je za obične carske isprave; ona je karakterna za ovu slavodobitnu relaciju o velikoj Kosovskoj pobjedi.

Zatim slijedi inskripcija, to jest ime lica, kome je isprava upućena, i odredište, u ovom slučaju dakle: »Velikom kadiji u Brusi«. Sad se toprv počinje pravi tekst isprave, to jest ekspozicija sa svoja tri glavna dijela: naracijom, dispozicijom i sankcijom. Narratio, temeljni i glavni dio isprave, u ovom slučaju sadržava opis boja. Dispositio je zapovijed sultana Murata velikomu kadiji bruscome. da narodu oglasi radosnu vijest o pobjedi, da prinese Bogu hutbu⁵¹⁾ za vječnu sreću Muratovu i da zajedno s nadzornikom carskih rashoda razmotri neka financijska pitanja. Sankcija,

⁴⁷⁾ Za sreću (u životu na onom svijetu).

⁴⁸⁾ Kise, pers. vulg. kese, mošnja, u koju se meću carske isprave i fermani i koja je od tkanine bogato izvezene.

⁴⁹⁾ Prema drugom falsifikatu, fermanu Bajazetovu, to je bio neki Sulejman-beg.

⁵⁰⁾ F. Kraelitz, Osman. Urkunden in türk. Sprache, Sitzungsber. hist.-philos. Kl. Akad. Wien, Bd. 197, 3, 11.

⁵¹⁾ Hutbe, ar. molitva koju uči propovjednik (hatib) sa propovjedaonice (mimbera) u džamiji i u kojoj se poslije pohvale Muhamedu i prvim halifima moli za vladaoca. Hutba se uči u džamijama petkom i u iznimnim slučajevima.

⁵²⁾ F. Spaho, jedan turski dokumenat o Krbavskoj bitci 1493, Napredak N 1—2, Sarajevo 1931.

oznaka vjerodostojnosti isprave, to je pozivanje na carsku tugru na čelu dokumenta, izraženo riječima: »Tako da znate i na časni biljeg (tugru) da se oslonite.« Završni dio Feth-name sastoji se od datuma, ovdje: »druga desetina mjeseca časnog šabana godine 791 (5—14 augusta 1389)«, i zatim od oznake mjesta izdanja isprave »u taboru na Kosovu«.

Ogledavši sastavne dijelove Feth-name da analiziramo sada pitanje osnovni dio njen, naraciju, koja nam daje detaljni opis Kosovskog boja.

Prvo, što već na samom početku njezinom udara u oči, jest pogrešno datiranje boja. Feth-nama meće ga na 14 dan šabana 791 po Hidžretu, »koji je, — kaže sama Feth-nama, — pao u ponedjeljak«. Taj datum odgovara osmom danu augusta 1389! No za to krivo datiranje Feridun-beg nije još toliko ni kriv. Historijska kritika poznaje mnoge primjere ovakog krivog datiranja događaja u prvo doba turske historije. Ne samo na kraju XIV stoljeća, kad u turskoj državi nije bilo historijskih arhiva, nego još i sto godina kasnije, na kraju XV, kroničari u svojim Tarisima sasvim samovoljno datiraju, na primjer, drugi veliki historijski događaj, i to Krbavski boj.⁵²⁾

Odakle bi Feridun-beg i bio mogao doznati tačan datum Kosovske drame? Ta ne daje ga nijedan od turskih historika! Dapače, mnogi od njih, osobito u novijim defektnim prijepisima, ne bilježe pravo ni godinu toga boja. Ta okolnost pružila je prof. F. Bajraktareviću, temu za interesantan članak »Mnogi turski izvori tvrde da Kosovska bitka nije bila g. 1389« (u *Politici* 7 aprila 1934 br. 53002). Prihvaćeni danas datum 15 juna 1389 mogao je biti utvrđen jedino prema kršćanskim izvorima, jednako kao i datum spomenutoga razboja Krbavskog (9 septembra 1493). Prvi je to pitanje definitivno razriješio I. Ruvarac u svom djelu »O knezu Lazaru«.⁵³⁾

Feth-nama dalje tvrdi, da se još u početku rata opazilo od strane zločinačkih ćafira, da jedinstvu [među njima] postoje na neki način zapreke«. Ovo svjedočanstvo o nesuglasju u kršćanskom taboru jamačno je Feridun crpao u Nešrije, koji u svom *Tārih-i al-i Osmān* pod naslovom »*Uijeće Lazarevo prije rata*« zna o tome pripovijedati ovo:⁵⁴⁾

»Pripovijeda se, kad Laz bješe sabrao sve nevjernike oko sebe, on učini vijeće, pitajući, kako treba postupiti s Turčinom? Tko odgovori: »Pobijmo se«, tko: »Pomirimo se s njim«, a tko reče: »Dignimo se i ne dajmo Turčinu da se stani čvrsto na jednom mjestu, nego pođimo na njega«. Tko pak zahtijevaše: »Treba da ovdje stojimo«. Odbivši onoga, koji govoraše: »Pomirimo se!«, ćafiri rekoše: »Pošto se sabrala tako ogromna vojska, reći Turčinu: »Za Boga! vrlo je isprazna riječ«. Na tome se pogodiše.«

Slijedeće u Feth-nami pripovijetke o uspješnom napadaju Indže-Balabana na kršćanske predstraže (qaravul) i zarobljenju dvojice ili trojice kršćanskih vojnika, koji su dokazali Turcima o noćnom prepadu, koji sprema kršćanska vojska, ne nalazimo u drugih historika turskih. Ovu epizodu mogao je Feridun-beg uvrstiti samo zato, da bi objasnio, kako su muslomani saznali za pripremu toga noćnog napadaja i kako su kršćani kasnije napustili taj plan po savjetu bana Jurgila.

⁵³⁾ Ruvarac, o knezu Lazaru, 305-6. N. Sad 1877-8.

⁵⁴⁾ Suppl. turc No 153 f. 70ab, BB 44-6.

Pripovijetku o pripravama noćnog napadaja na Turke pozajmio je Feridun-beg i od Neštrije i od Sa'd-ud-dina. Evo kako o tome pripovijeda Neštrija⁵⁵⁾:

»Stanje stvari kod nevjernika te noći«

»Pričaju, da su one noći (uoči boja) ćafiri pili vino i provodili vrijeme u zabavama. Oni su zamišljali sebi, kao da su već zarobili Turke i preprodavali su ih jedan drugome. Bilo je ćafira, koji su popili vina kod prodaje kojeg desetka Turaka. Svaki se prokletnik opio i hvalili su se jedni drugima. Laz slušajući njihovo hvalisanje, upita: »A što, ne nalazite li vi uputnim da ove noći spremimo na Turčina noćni napad?« Svi odgovoriše: »Da, nalazimo«. Ali bješe jedan nevjernik, po imenu Juga, koji bješe zapovjednik od devedeset tisuća ljudi. On reče Laz: »Gospodaru, zašto bi ti tu Turad tako plašio? I zatim, zašto bi Turčina toliko uvažavao, da na njega udaraš noću? Ostavi ih, da u jutro pohvatamo svakoga od njih još sasvim svjež. Koga ćemo zarobiti, koga prodati, a koga ubivši krv mu pomiješati s crnom zemljom!« Taj prokletnik bješe pijan; čitav svijet ne smatraše vrijednim jedne svoje prebijene pare. Ali toga (da je pijan) ne pokazivaše u svom oku. Svi ćafiri složiše se s njegovom besjedom i odrekoše se te misli.«

Kako vidimo, onaj koji je kneza Lazara odgovarao od noćnog napadaja, zove se kod Neštrije Juga. Kod Sa'd-ud-dina, koji je prenio ovu pripovijetku iz Neštrije u svoj Tadž-ut-tevārih, ime toga pjanog ćafira glasi već Jurgi. U »Turskim izvorima o Kosovskom boju« istakao sam⁵⁶⁾ kvarnost toga imena kod Sa'd-ud-dina, koji ima ovu verziju te epizode⁵⁷⁾:

»Kraljevi (mulūk) ćafirski one tamne noći razmatrahu plan noćnog napadaja na islamsku vojsku. Ali nevjerni beg ćafirski, po imenu Jurgi, iz krajnje oholosti, prešavši [sve granice], reče: »U slučaju noćnog napadaja, muslomanski askeri naglo će pobjeći još prije sukoba s nama, a u noćnoj pomrčini tko traži onoga koji bjega? Šta vrijedi pustiti gotov plijen? Ta mnogobrojna vojska poslužiće kao hrana za doručak krokodilima naše vojske, kojoj nema kraja kao ni moru.« Uslijed tih njegovih riječi ćafiri odgođiše boj do jutra.«

Feridun-beg, preuzevši ovu pripovijetku u svoju Feth-namu, navodi kako vidimo ime savjetnika Lazareva po Sa'd-ud-dinu, s daljom još malom promjenom, pretvorivši Jurgi u »Jurgil«.

Rano jutro i izlazak sunca na dan Kosovskog boja Feth-nama opisuje na istočni način, alegorijski i s poletom. Sličan opis Kosovskog jutra nalazimo i u Neštrije i u Sa'd-ud-dina. Prvi od njih piše ovako⁵⁸⁾:

»Kazuju, kad je nastupilo jutro, sunce, koje obasjava vaseljenu, opet diže glavu s vrhova Kaf-planine⁵⁹⁾ i svjetski mrak opet se razasja. I zvijeri i ptice počеше tražiti sebi vazdanju hranu.«

Sa'd-ud-din veze ovako⁶⁰⁾:

⁵⁵⁾ No 153 f. 76b, BB 64-5, 71.

⁵⁶⁾ T I 82.

⁵⁷⁾ OZJA No 404 f. 111a.

⁵⁸⁾ 153 f. 76b, BB 66 i 77.

⁵⁹⁾ Qaf, u kosmologiji muslomanskoj planina, koja okružuje zemaljski svijet. Qaf je po vrlo raširenom mišljenju mati svih planina svijeta. E I II 654-6.

⁶⁰⁾ OZJA No 404 f. 110 b.

Bejt: Kad je vasseljena u blijesku [jutra] očijukat stala,
svaka se je svijeta strana tada razigrala.«

»Čim se Husrev⁶¹⁾ nebeski, to jest Sunce, koje sjedi visoko na četvrtom prijestolu, pojavilo se u svom Abasijskom⁶²⁾ veličju, i napunilo svjetlošću lice zemlje, vojska ljudi Istine⁶³⁾ i (vojska) pogana (džahila) stadoše jedna protiv druge.«

Razmještaj turskih vojskovođa u Kosovskom boju Feridun-beg daje većma po Nešriji nego po Sa'd-ud-dinu. Tako Sarudža-pašu, anatolskog beglerbega, Feth-nama stavlja na lijevo krilo, a ne na desno, kako, — valjada pogrešno, — navodi Sa'd-ud-din⁶⁴⁾. Poznato je pravilo kod Turaka, da u boju na evropskom tlu desno krilo pripada rumelijskom beglerbegu, a na azijskom tlu desna strana bila je anatolskog beglerbega. Ime vojskovođe Tovudža-Balabana kod Nešrije⁶⁵⁾ i Sa'd-ud-dina⁶⁶⁾ iskrivljeno je u Feth-nami u Turdža-Balaban ili Turadža-Balaban⁶⁷⁾. Od Nešrije⁶⁸⁾ uzeo je Feridun-beg i ime drugog vojskovođe turskog, Kara-Mukbila, uz ime kojega Walter F. Behrnauer stavlja upitnik, a u zagradi kaže: »oder Mihâil, der schwarze Michael«, Brlić pak, također u zagradi, »ili crni Miholj«. Ime drugoga turskog vojvode Mustedžab-subaše Feridun-beg izvadilo je iz Sa'd-ud-dina⁶⁹⁾. Junaštvo velikog vezira Ali-paše Feridun je uzeo od Nešrije, čak i s epitetom »'Ali-var«, to jest »sličan Aliji«: (t. j. Hazreti Aliji, zetu Prorokovu⁷⁰⁾). Ali opisa samog boja Ali-paše sa banom Jurgilom ne nalazimo kod drugih historika turskih.

Već je Nešrija, za dokaz dovoljne zaštite sultana Murata za vrijeme boja, smatrao potrebnim izbrojiti tevabiju Muratovu⁷¹⁾:

»Plemeniti knezovi i veliki gospodari oko njega (Murata), kao sjaj oko mjeseca učiniše kolo. I kapidžije (qapuqullari) stajahu pred njim i žedahu da žrtvuju život svoj za hana.«

Feridun-beg, kako čitamo u Feth-nami, pojačao je tu stražu na dvije tisuće strijelaca. Taj broj pozajmio je, od Sa'd-ud-dina⁷²⁾, koji kaže, da su u avangardi turske vojske na Kosovu bile dvije tisuće strijelaca. Feridun zna i ime zapovjednika tjelesne straže Muratove, janjičar-age Mehmeda, iz nesmotrenosti kojega, straža careva, kako tvrdi u svom tarihu Urudž⁷³⁾, ostavila je Murata na bojištu sama i otišla u potjeru za kršćanima, koji su bježali.

⁶¹⁾ Husref i Hosref pers., znači uopće car, vladar. Napose označuje Husreva I Anuširvana (Chosroes u Grka) g. 531—79, najmoćnijega i najsjajnijeg predstavnika Sasanove dinastije.

⁶²⁾ Najslavnija od islamskih dinastija su bagdaski halifi Abasije (750—1258), potomci Abbasa b. Abd-ul-Muttaliba Hašima (umro 612) strica Muhamedova. Poslije osvojenja Bagdada po Mongolima, Abasije pobjgoše u Misir, gdje je jedan od njih, imenom Mustansir, predao svojim potomcima naslov halife, koji se ondje održao do zauzeća Misira po Selimu I g. 1517. E I I 14-15.

⁶³⁾ Al Haqq, ar. Ono što je čvrsto, određeno, trajno i stalno. Komentator Kurana Bajdavi tumači ovu riječ kao jedno ime Alahovo, Stvar-

nost ili Stvarni (la Réalité ou le Réel). Preveli smo ga ovdje običnijim izrazom Istina. E I II 240.

⁶⁴⁾ OZJA No 404 f. 111b. Isp. T I 86.

⁶⁵⁾ N. 153 f. 77b. BB 68 i 81.

⁶⁶⁾ No 404 f. 111b.

⁶⁷⁾ Ovakvo iskrivljenje moglo se dogoditi i kod prepisivanja ili u štampanju promjenom arapskog slova »vav« na »re«.

⁶⁸⁾ No 153 f. 80a; BB 78, 87.

⁶⁹⁾ No 404 f. 112a.

⁷⁰⁾ No 153 f. 79b. BB 76, 87.

⁷¹⁾ No 153 f. 77a. BB 68, 81.

⁷²⁾ No 404 f. 111b.

⁷³⁾ T I 65.

Prema Nešriji i Sa'd-ud-dinu Vuka Brankovića Feridun-beg zove Vilq-oghlu (Vuković), a Lazara Laz-oghlu, premda ga Nešrija zove pravilnije Laz; Sa'd-ud-din ima oba ta oblika, Laz i Laz-oghlu⁷⁴). Tako pogrešno zove Lazara još jedini Urudž bin Adil. Ali Sa'd-ud-din ima za kneza Lazara još i drugo ime i to »Arghūn«⁷⁵), što je zapravo persijski pridjev i znači »ljuti«. Taj pridjev u smislu epiteta Laz-ogljie prenio je i Feridun-beg u svoju Feth-namu. Bosanskoga kralja, saveznika Lazareva, Feridun-beg zove Vlavid (Vlvid)-oghlu, što je na prvi pogled slično imenu Vlatka Vukovića, zapovjednika bosanske vojske u Kosovskom boju, ali i to je ime Feridun-beg zacrpao iz Sa'd-ud-dina davši nepažnjom bosanskom kralju slijedeće za njim u tekstu ime Lavid-oghlū⁷⁶) (u drugim kopijama Tadž-ut-tevariha Lund-oghlu, kod Nešrije⁷⁷) Jug-oghlu — Jugović, koje se zapravo tiče⁷⁸) srpskog vojvode Dimitrija Jugovića. Nešrija u svom Tarihu daje bosanskom kralju sasvim fantastično ime Sarudža Kumi⁷⁹). Savezne vojske kršćanske daje Feth-nama po Sa'd-ud-dinu (isp. TI 87), samo izostavlja Bogdana (Moldavu).

Stari Urudž zna još kakim se oružjem bio boj na Kosovu i vodi račun o tome, kada je u otmansku vojsku uvedeno bilo ognjeno oružje⁸⁰). U svom Tarihu on kaže: »U to doba [Kosovskog boja] uopće ne bješe jošte topova i pušaka.«⁸¹) Nešrija prvi naoružava Turke anahronistički topovima, kad spominje topči Hajdara, koji za vrijeme boja bješe u središtu (na prsima), jer je u strijeljanju iz topova bio najvrniji majstor (usta)⁸²). Ako je taj anahronizam razumljiv kod zanesenoga derviša Nešrije u početku XVI. stoljeća, čovjeka u svjetskoj nauci neobrazovana, teže ga je razumjeti u Feridun-bega, koji u svojoj Feth-nami pripovijeda, kako su u Kosovskom boju zapucaše puške i topovi.

Odlučnu ulogu Bajazeta u Kosovskom boju ističe Feridun-beg također prema Nešriji i Sa'd-ud-dinu⁸³). Što se tiče postupka Turaka sa tijelom kneza Lazara, naveo ga je sam Feridun-beg, valjda radi slikovitosti opisa pobjede, u svojoj Feth-nami. Ovakog detalja nema kod drugih ljetopisaca turskih.

⁷⁴) TI 88.

⁷⁵) No 404 f. 111a.

⁷⁶) Ib.

⁷⁷) No 153 78a. BB 70, 82.

⁷⁸) Isp. TI 82.

⁷⁹) No 153 f. 69a. BB 40-1.

⁸⁰) Ognjeno oružje pojavilo se u Evropi u XIV stoljeću. G. 1328 naručuje republika Florentinska željezne kugle i topove od kovine za obranu gradova. Englezi su upotrijebili topove g. 1339 kod opsade Puy Guillem i Cambrai i u bitci kod Crécy g. 1346. U Rusiji bili su topovi uvedeni g. 1389. Ručno ognjeno oružje javlja se u drugoj polovini XIV stoljeća. No to su sve bili pojedinačni slučajevi. Demin, Die Kriegswaffen in ihren geschichtl. Entwicklung 103—133. Leipzig 1893. Što se Balkana tiče, nema točnih podataka, po kojima bi se moglo zaključiti, da bi knez Lazar mogao bio upotrijebiti u Kosovskom boju topove i puške. Prve podatke o

početku upotrebe ognjenog oružja u Dubrovniku imamo od g. 1351. Bosna je dobila prvi top g. 1378. Knez Lazar je g. 1373 u ratu protiv Nikole Altomanovića čini se kod opsade Užice upotrebio topove. G. 1386 sklopio je knez Lazar u Dubrovniku ugovor sa nekim Milošem Radoslavićem, po kojemu se ovaj obvezao da će na godinu dana ići u Srbiju i tamo izrađivati baliste i bombe. V. M. Dinić; Prilozi za istoriju vatrenog oružja u Dubrovniku i susjednim zemljama. Glas CLXI 83. str. 57-97. Ali topovi su se tada jedino s uspjehom upotrebljavali kod napada i obrane gradova, a ne na otvorenom polju u pokretnoj borbi. Još se manje može uzeti, da bi se Turci bili služili topovima na Kosovu. dopremivši ih iz dalekog Drinopolja.

⁸¹) TI 65.

⁸²) 153 f. 77a. BB 68-9, 81.

⁸³) N 153 P. 80a i BB 78 i 87; N 404 f. 114a.

Od Sa'd-ud-dina pozajmljena je i vijest o podjeli nagrada svim vojnicima islamskim nakon održane pobjede. Evo dotično mjesto kod Sa'd-ud-dina:⁸⁴⁾

»Vojnicima, koji su bili poslani u taj sveti boj sa nevjernicima, sultan Jildirim Bajazet pokloni i podijeli razne nagrade i darove.«

Na svršetku Feth-name Feridun-beg sasvim drukčije nego Ašik-paša-zade tvrdi, da je Bajazet s vojskom ostao na konacima u Srbiji nekoliko dana, dok nije sasvim bio sakupljen plijen i sužnjevi. Ašik-paša-zade u svom Tarihu kaže, da su se noću, po smrti Muratovoj i Jakub-begovoj, u islamskoj vojsci dogodile smutnje, ali čim je nastupilo jutro, da su [vojnici] primili Bajazeta, a zatim da su digli tabor i pošli put Jedrene.⁸⁵⁾

IV

Kakvog se plana držao, čime se rukovodio i kakvu je svrhu imao pred očima Feridun-beg, kad je izrađivao svoje falsifikate o Kosovskog boju? Je li radio po tuđem nalogu ili iz vlastite inicijative sastavljajući o tome upravo dva različna dokumenta? Evo, što se nama čini o pobudama, kojima se nadahnuo Feridun-beg u svom radu. Pred historikom, koji je dopunjavao historijske praznine, stajala su u glavnome dva zadatka: jedan, da pruži suvremeno nepobitno svjedočanstvo, da je Murat poginuo šehitskom smrću kao gazija, nakon svršetka boja; drugi, da isto tako autoritativno dokaže, kako su bile poduzete sve mjere za zaštitu života padišahova i da prema tome za kobnu smrt Muratovu nitko od njegove tevabije i straže ne nosi odgovornosti. Prvi od tih patvorenih dokumenata, tobožnja Feth-nama Muratova o pobjedi, koju je zadio, davala je pravovjernima neporeciv dokaz, da je Murat poginuo poslije svršetka boja. Tim je Feridun, u stoljetnoj prepirci muslomana i kršćana o momentu ubijstva Muratova, dao konačno prvima najpouzdanije uporište za njihovu tezu, Muratovu Feth-namu, izdanu poslije boja, koja je sadržavala opis svršetka borbe, pogubljenje kneza Lazara i druge episode. Istim falsifikatom zadao je ujedno pouzdan udarac i narodnoj versiji jedrenskoj o umorstvu Muratovu, koji je po toj predaji poginuo za vrijeme boja ostavljen od pratnje i svoje tjelesne straže⁸⁶⁾. Predstavnici ove versije bili su u historiografiji turskoj, kako je poznato, Urudž bin Adil i bezimeni derviš jedrenski⁸⁷⁾. Lično svjedočanstvo Muratovo, da je za vrijeme Kosovskog boja stajao pred njim Mehmed janjičarski aga i dvije tisuće strijelaca, nije moglo promašiti efekt na pravovjerne čitaoce, kao što je dobro sračunao bio Feridun-beg. Dakako, govoriti u Feth-nami Muratovoj o okolnostima samog ubijstva Muratova nije išlo, za to je trebao drugi, tako rekavši posmrtni dokumenat, koji bi sa nemanje autoriteta izložio posljednje časove života Muratova. U studiji »Turski izvori o Kosovskom boju« str. 92 prikazao sam nakratko cilj ovoga drugog dokumenta sastavljenog od Feridun-bega. To je bila opet želja dokazati bez prigovora, da je Murat-han bio ubijen poslije pobjednoga boja, kad je već bila uklonjena svaka opasnost iz neprijateljskih bojnih redova; da je tjelohranitelja oko sultana bilo »kao

⁸⁴⁾ No 404 f 116a.

⁸⁵⁾ T I 77.

⁸⁶⁾ T I 63—71.

⁸⁷⁾ O. c. 93.

⁸⁸⁾ Ahmedija, Šukrullah, Urudž i Ašikpašić.
V. T I 60—77.

zvijezda na nebu»; da se pobjednik sultan nalazio u svom šatoru, a ne na otvorenom bojištu; i, najzad, da je atentator prevario stražu izjavom o primanju islama. Sve su to dokazi, koji pravdaju tevabiju i kapiju carsku. Osim toga Feridun-beg u ovom drugom falsifikatu ne zaboravlja naglasiti da je ubojica smjesta primio zasluženu kaznu od tjelesne straže, »koja potrča za njim, dostiže ga i isječe u komade«. Jasno je, kako je neugodan i kompromitujući dojam ostavljala kod muslomana šutnja najstarijih turskih hroničara XIV i XV st.⁸⁸⁾ o daljnjoj sudbini drskoga ubojice i kako ih je vrijeđala sama pomisao na mogućnost da bi se on bio gdje sakrio i umakao bez zaslužene odmazde.

Ovo su naše refleksije o motivima, koji su u glavnome vodili Feriduna. Je li Feridun-beg uspio u svojim ciljevima, to jest kako su suvremenici primili njegove patvorine? Je li uvjerio njih i kasnija pokoljenja o autentičnosti svojih dokumenata?

Na ovo pitanje možemo, sa dosta vjerovatnosti, dati pozitivan odgovor. Sve do najnovijega vremena Feridunova zbirka smatrala se u Turskoj prvorazrednim i nesumnjivim izvorom historije. Čitanjem ovoga djela odgojile su i njenim idejama zadojile su se čitave generacije. Toprv od trećeg decenija XX-og stoljeća niz kritičkih članaka historika Mukrimina Halila (u časopisu Historijskog društva turskog g. 1920 i dalje) i kasnija kritička opažanja J. Mordtmanna⁸⁹⁾ pokolebaše u učenom svijetu prestiž Feridunov. Ipak Feth-nama Feridunova ni u prošlo vrijeme nije bila sasvim izvan svake sumnje. Ako nije bilo sumnje o njenoj suvremenosti, a ono se sumnjalo u autorstvo Murata, koji bi prije smrti bio stigao da je napiše; stoga su je pripisivali Bajazetu. U tome kriv je, dakako, sam Feridun-beg, koji na kraju Feth-name označuje, da je ona pisana na odlasku turske ordije u Jedrenu, to jest nekoliko dana po Kosovskom boju. Ali moguće je, da je to bilo i umjetno sredstvo Feriduna, koji je tim baš kušao sugerirati autentičnost dokumenta, koji je tobože započeo bio Murat, a dovršio, po smrti njegovoj, novi sultan Bajazet.

* * *

Međutim kad se isporede tekstovi obaju falsifikata, komparativna analiza njihova sadržaja odaje jošte jednu novu tendenciju Feridun-begovu, i to želju njegovu dokazati u obadva falsifikata ozbiljnost položaja u državi kod stupanja Bajazetova na prijesto. Radi toga u fermanu Bajazetovu, upućenom velikomu kadiji bruskom, izdaje se nalog, kad stignu kovčezi sa svijetlim tijelima Muratovim i Jakub-begovim, da toga ne treba nikome objavljivati, nego da treba ostentativno proslaviti pobjedu i paziti se, da dušmani ne bi o pogibiji Murata i njegova sina ništa doznali.

Sa toga gledišta možemo razmotriti, da je ne samo svršetak, nego i čitavu Feth-namu, po smrti očevoj sastavio sam Bajazet tobože u ime oca, da bi zbog opasnog položaja u zemlji zatajio smrt očevu i bratovu do svoga povratka. Svrha ove posljednje tendencije Feridun-begove bila je valjda namjera dokazati političku i državnu nuždu bratoubijstva izvršenog na Jakub-begu. Bajazet, kako je poznato,⁹⁰⁾ bio je prvi u kući Otmanovoj, koji je pribjegao k toj ružnoj mjeri. Kasnije je njegov

⁸⁸⁾ Mordtmann, *Der Islam* XIV 362. 1925.

⁹⁰⁾ F. Giese, *das Seniorat im osmanischen*

Herrscherhause, Mitteilungen zur Osman. Geschichte, b. II, h. 3—4, s. 251, Hannover 1926.

praunuk Mehmed II bratoubijstvo uzdigao na osnovni zakon svoje dinastije.⁹¹⁾ Otada je ubijanje braće i njihove djece postalo obična pojava u borbi Otmanovih potomaka za prijesto. No umorstvo Jakub-Čelebije, koji je, kako se vidi iz pripovjedańja Ašikpašićeva,⁹²⁾ imao mnogo pristaša, izazvalo je najneugodniji dojam u zemlji, koji je još dugo uzbunjivao slijedeća pokoljenja. Najstariji turski historici Kosovskog boja, Ahmedija i Šukrullah, mimoilaze šutke činjenici umorstva Jakubova⁹³⁾. Historici, koji slijede za njima, navode ga kao mimogred, ne spominjući motiva toga fratricidija⁹⁴⁾. Prvi Sa'd-ud-din, gotovo dvjesta godina po Kosovskom boju, usuđuje se u svom Tadž-ut-tevarihu otvoreno dotaći ovu bolnu stvar u kući Otmanovoj. Odgovornost za to nedjelo tovari on svu na begove, koji su donijeli tu odluku i opravdava ih ajetom iz Kurana: »Nesloga je silovitija od ubijstva«,⁹⁵⁾ i dodaje, da su begovi bili potaknuti na to nedavnim slučajem sa starijim sinom Muratovim, carevićem Savdžijom⁹⁶⁾.

Jamačno iz istih razloga podcrtao je Ferudin-beg u Feth-nami i zakonito pravo Bajazetovo na prijesto. Na usta Muratova on naglašava, još za života očeva, privilegovani položaj Bajazetov. Murat naziva Bajazeta u Feth-nami »odlični moj sin, moj namjesnik (qajmaqam), ukrašen carskom vlašću«, i malo dalje zove ga »moć dinastije«. Jakub-begu Feth-nama daje samo epitet »čestiti, visokodostojni sin moj«. Isto tako Feridun-beg po primjeru Nešrije i Sa'd-ud-dina, ističe u Feth-nami i odlučnu ulogu Bajazetovu u Kosovskoj pobjedi.

Takvi su zaključci o pobudima Feridunovim, koje dobivamo iz usporednog proučavanja obaju falsifikata.

* * *

Bilo kako mu drago, zaglavak Feth-name, koji dajemo niže u prijevodu, i koji se nalazi u drugom izdanju Munša'at us-Salātina od g. 1857—58, pokazuje, da je moderni izdavač⁹⁷⁾ svakako smatrao Feth-namu za djelo Bajazeta, koji ju je tajno, tobože u ime očevo, poslao bio u Brusu.

»Čestita Feth-nama, koju šah-zade (?) Jildirim, nalazeći se na vojnici, tajno jezikom svoga oca, kad je sam već bio sio na mjesto očevo, posla bruskom kadiji. Prije toga Njegovo Veličanstvo, sultan Gazi Murad-han, koji prebiva sada u raju, pobi se na Kosovu polju i odlučno pobijedi slična sedmoglavoj aždaji srpskoga vladara Laza, onoga najopakijega od ljudi, i s njim još drugih šest banova. No zatim on, iz nemarnosti i po lukavstvu dušmanskom, pogibe šhitom.«

V

Teško je reći, je li Feridun svoje falsifikate sastavljao sam od sebe ili je radio po dobivenim uputama. Bez sumnje ipak jest, da je njegov rad bio izraz shvaćanja

⁹¹⁾ Giese, oc., 252.

⁹²⁾ T I 76—77.

⁹³⁾ T I 60—62 i 73—74.

⁹⁴⁾ Nešrija, N 153, f. 81a, BB 70 i 89.

⁹⁵⁾ Sura II 217. Isp. N 404, f. 115a.

⁹⁶⁾ E I IV 199—200.

⁹⁷⁾ Tko je dodao Feridunovoj Fethnami taj zaglavak, ne možemo ustanoviti, jer nemamo pri ruci rukopisnih kopija Feridunova Munšaata. Ali da je taj zaglavak dodan kasnije od dru-

tadanjih visokih dvorskih i učenih krugova⁹⁸). Osim toga izradom tih dvaju falsifikata u ime Murata I i Bajazeta I on je konačno zadovoljio stoljetne želje i težnje tih krugova, tendencije kojih opažamo gotovo neposredno nakon Kosovskog boja, već kod Ahmedije i Šukrullaha, prvih zastupnika bogoslovske i dvorske versije o smrti sultana Murata⁹⁹).

* *
*

Resumirajmo što je gore bilo rečeno.

Činjenica, da je još u drugoj polovini XVI. st. viši dvorski dostojnik za svoju naručenu mu, specijalnu historijsku radnju skovao onaka dva nova falsifikata o Kosovskom boju, veoma je simptomatična. Ona nam svjedoči, da je u doba Feridunbegovo u historiografiji turskoj postojala još nejasnost i nesuglasnost podataka o stvarnim okolnostima ubijstva Muratova, koje su autoru pružile mogućnost da sasvim iznova komponira sliku te dramatične epizode. Ona pokazuje također, da se još gotovo dva stoljeća poslije Kosovskog boja osjećala potreba tih falsifikata. Da su bez obzira na izrađeni već u početku XVI. stoljeća od Neštrije završni detaljni opis Kosovskog boja, načinjen točno prema tendencijama tih dvorskih krugova i visoke uleme, potrebna ipak još bila, radi što veće uvjerljivosti njihove versije o tom događaju, autoritativnija, posmrtna i apokrifna svjedočanstva dvaju sultana, učesnika i najneposrednijih svjedoka Kosovske drame.

U tome samo i stoji historijska vrijednost i interes tih dvaju izradaka Feridun Ahmed-bega.

RESUMÉ

Deux documents turcs falsifiés du XVI-e siècle, relatifs à la bataille de Kossovo.

La bataille de Kossovo (15-VI-1389) a été traitée par l'historiographie turque d'une manière toute particulière. Nous ne possédons pas encore de témoignages circonstanciés des contemporains ayant pris part personnellement à ce grand combat. Les plus anciennes descriptions turques de cet événement historique, on en compte quatre, ne se rapportent qu'au XVe siècle, elles ne se contredisent pas en général, mais différent, sensiblement quant aux détails. La plus ancienne (en vers) celle d'Ahmedi est très brève et vague. Elle se termine à l'assassinat de Murad sans traiter des événements qui eurent encore lieu sur le champ de bataille après le meurtre. Šukrullah (1457) dans sa description imite complètement Ahmedi. Ašik-paša-zade (1484) en donne un rapport plus circonstancié. Il note entre autres la mort de Jakub et celle du prince Lazar, qui survinrent après l'assassinat de Murad. Le trait caractéristique commun à toutes les trois descriptions mentionnées est leur assertion que Murad au moment de l'assassinat était entouré de quelques hommes de sa garde. Ces trois hi-

goga nekoga, vidi se po tom, što se knez Lazar u zaglavku ispravno zove Laz, a ne Laz-oghlu kao u Feth-nami.

⁹⁸) Isp. Bajraktarević, o. c., Politika, 25 XII — 1933 str. 23.

⁹⁹) T I 60—62 i 73—74.

storiens ne précisent pas le moment quand, au cours de la bataille, a été commis l'assassinat. Tous les trois ils forment un groupe.

La quatrième description, celle d'Urudž bin Adil, originaire d'Andrinople (faite probablement au milieu du XVe siècle), diffère considérablement. Ce dernier précise au contraire, qu'au moment de l'assassinat Murad était tout seul, abandonné de sa garde qui s'était lancée à la poursuite des troupes chrétiennes en retraite. Il établit également que l'assassinat avait été perpétré au milieu de la bataille et décrit en détails les événements tels qu'ils s'étaient déroulés après la mort du Padischah.

Urudž, ainsi qu'un derviche anonyme d'Andrinople qui écrivit sa chronique tout au début du XVIe siècle et qui y inséra la description de Kossovo d'après Urudž, forment le second groupe. L'auteur de la présente étude dans un de ses ouvrages précédents intitulé: »Les sources turques relatives à la bataille de Kossovo« (Bulletin de la société scientifique de Skoplje XIV, 59—98) donne au récit du premier groupe le nom de la version du clergé et de la cour, d'après la position sociale de ses auteurs, et à celui du second groupe le nom de la version populaire d'Andrinople. Enfin il est à noter que tous les historiens sus-mentionnés du XVe siècle ne savaient rien du sort de l'assassin et n'en discutaient pas.

L. Chalcocondylas nous témoigne que déjà de son temps il existait entre les musulmans et les chrétiens une divergence complète d'opinion quant au moment de l'assassinat de Murad. Les premiers prétendaient que le Padichah tomba après que la glorieuse bataille avait pris fin, tandis que les autres assuraient qu'il avait été assassiné au cours du combat ou même avant. Il résulte donc qu'Urudž par son récit confirmait la thèse des chrétiens.

A partir du XVIe siècle la version dite populaire d'Andrinople fut complètement rejetée par l'historiographie turque et nous ne trouvons plus que la version dite du clergé et de la cour, d'ailleurs complétée et commentée. Mehmed Nešri, théologien fanatique (après 1512), fut le premier des historiens turcs qui accorda plus d'attention aux événements de Kossovo et qui présenta un tableau complet de l'assassinat de Murad. D'après lui le sultan fut tué après le combat quand il parcourait le champ de bataille entouré de sa garde. Nešri fut le premier à affirmer que l'assassin, après avoir perpétré son geste meurtrier, fut mis en pièces par la garde du sultan. Cette narration fut plus tard sanctionnée pour ainsi dire par l'éminent historien turc Sa'd-ud-din (mort en 1599) et finalement adoptée par toute l'historiographie postérieure turque.

A la fin de l'année 1574 le nišandži Feridun Ahmed beg avait achevé son ouvrage historique Munša'ât-us-salâtin (recueil de lettres des grands souverains turcs), travail dont il avait été chargé encore du vivant de Suleiman le Magnifique. Pour ce recueil Feridun a dû extraire des archives impériales tous les documents illustrant l'histoire glorieuse tricentenaire de l'Empire turc. Un examen approfondi de ce recueil nous confirme que Feridun, bien de fois, à défaut de documents nécessaires, ne se fit pas faute de les falsifier. Parmi ces derniers nous devons compter aussi les deux documents relatifs à la bataille de Kossovo, notamment la Feth-namé de Murad (lettre, annonçant la victoire de Kossovo) et le ferman de Bajazid expédié après la bataille, tous les deux adressés au grand Cadi de Brousse. La première contient la description, avec beaucoup de détails, du cours de la bataille et de la victoire décisive

de l'Islam. Dans le second, le nouveau sultan expose les circonstances tragiques de l'assassinat de son père et la perte inattendue de son frère cadet, et envoie les ordres nécessaires pour l'enterrement clandestin de leurs corps qui suivaient de près ce ferman. Une analyse minutieuse de la feth-namé de Kossovo nous démontre d'une manière évidente que Feridun en falsifiant ce document s'était servi des récits respectifs des historiens Nešri et Sa'd-ud-din. Il ne fit, par exemple, que copier de Sa'd-ud-din les noms de certains personnages chrétiens avec toutes les variations erronées faites par cet historien. Quelques épisodes sont entièrement empruntés à Nešri. D'après la Feth-namé Mehmed, l'agha des janissaires, à la tête de deux mille archers, fut préposé pendant la bataille à la garde de la personne du Souverain. Ce dernier, d'après le ferman, aurait été assassiné sous la tente où il se reposait, après le combat, avec sa suite et sa garde nombreuse comme les étoiles du firmament.

Ces deux documents confirment donc la version dite du clergé et de la cour en lui donnant, comme preuve irréfutable à l'appui, le témoignage apocryphe des deux sultans, héros de cette glorieuse bataille.

ZAGREB

ALEKSIJE A. OLESNICKI